

TANULMÁNYOK

Társadalom és ideológia¹

K. NKRUMAH

A filozófia mindenkor valamilyen társadalmi környezetben keletkezett, és a társadalmi versengés, akár explicit, akár implicit módon, mindig fennáll. A társadalmi környezet hat a filozófia tartalmára, ez utóbbi pedig szintén arra törekszik, hogy hatást gyakoroljon a társadalmi környezetre, vagy úgy, hogy erősíti, vagy pedig olyan módon, hogy szemben áll vele. S a filozófia mindkét esetben bizonyos ideológiát tartalmaz. Abban az esetben, ha a filozófia erősíti a társadalmi környezetet, akkor az adott társadalom ideológiája. Amikor a filozófia szemben áll a társadalmi környezettel, akkor forradalmi ideológiáról van szó. A filozófia tehát szociális aspektusból ideológiának tekinthető.

„Towards Colonial Freedom” c. könyvem mottójául a következő Mazzini idézetet választottam: „Minden igazi forradalom program, amely bizonyos új, általános, pozitív és organikus alapelvből ered. Mindenekelőtt ezt az elvet kell elfogadni. Kifejlesztése azokra hárul, akik hisznek benne, és elszakítottak minden köteléket, amely valamilyen ellentétes elvhez láncolta őket”. Mazzini azt állítja, hogy a forradalom és az ideológia kapcsolatban van egymással. Ha a forradalom győz, ideológiája uralkodni fog az adott társadalomban. Ez a világnézet az új társadalmi környezetet támogatja. Mazzini ezenkívül kimondja azt, hogy az alapelvek általánosnak, pozitívnak és organikusnak kell lennie. Az alapelv deklarációja, magyarázata és teoretikus védelmezése a filozófia feladata. Ezért a filozófia az ideológia eszközének tekinthető. Valójában minden társadalomban van ideológia. Minden társadalomban van legalább egy harcos szellemű réteg, az adott társadalom uralkodó rétege. A kommunális társadalmakban ez egybeesik az egész társadalommal. Az uralkodó rétegnek megvannak az alapvető elvei, az emberi természetről vallott meggyőződése és a kialakítandó társadalmi berendezkedésről vallott nézetei. Az alapelvek elősegítik az uralkodó réteg számára a felhasznált organizációs típus kialakítását és ellenőrzését. Az alapelvek célokat tűznek ki, amelyek

¹ Fejezet a szerző „Consciencism” c. könyvéből (Heinemann, London 1964.). Közlésével olvasóinkat arról a figyelemre méltó felfogásról kívánjuk tájékoztatni, amelyet a felszabadult gyarmati népek a filozófiáról és feladatairól elfoglalnak.

Dr. Kwame Nkrumah az afrikai kontinens egyik leghatalmasabb politikai vezetője. 1909. szept. 18-án született, egyetemi tanulmányait az Egyesült Államokban és Angliában végezte. Már fiatal korában bekapcsolódott az Afrika felszabadításáért küzdő mozgalmakba. 1948-ban megalakítja a Ghana függetlenségéért küzdő Népi Konvenció Pártot. Ghana függetlenségének elnyerése után (1957. márc. 6.) miniszterelnökké, a köztársaság kikiáltása után (1960. júl. 1.) köztársasági elnökké választják. Jelentősebb munkái: Autobiography (1957), I speak of Freedom (1961), Africa must unite (1963), Consciencism. Szerk.

determinálják azt, hogy milyen kompromisszumok lehetségesek vagy nem lehetségesek. A programban lehet kompromisszum, az elvben soha. Bármely elvi kompromisszum az elv feladásával egyenlő.

Azokban a társadalmakban is, ahol egymással szemben álló ideológiák léteznek, általában van egy uralkodó ideológia. Ez az uralkodó csoport ideológiája. Az ideológia a csoport egységének a kulcsa, szándékosan szolidáris jellegű. Az ideológia ugyanis nem a nép egy részét törekszik egyesíteni, hanem az egész társadalmat. Ha uralkodó ideológia, hatása bizonyosan kiterjed az egész társadalomra. Mert azonkívül, hogy közös célok és magatartási normák alkotására törekszik, az adott körülmények számbavétele után eldönti, hogy milyen intézményeket kell létrehozni és a közös erőfeszítésnek milyen célok elérésére kell irányulnia.

Ahogy lehetnek ugyanabban a társadalomban egymással szemben álló ideológiák, ugyanúgy lehet a különböző társadalmaknak is ellentétes ideológiájuk. A különböző társadalmi rendszerek azonban békésen fennállhatnak egymás mellett, de az ideológiák nem. A különböző társadalmi rendszerű államok békés együttélése valóság, de amíg az elnyomó osztályok léteznek, a szemben álló ideológiák békés együttélése lehetetlen.

Az imperializmus a kapitalizmus legfelsőbb foka, különböző formákban továbbra is fenn akar maradni, amíg a körülmények ezt megengedik. Bár pusztulása bizonyos, ezt csakis a felébredő nemzeti erők nyomása idézheti elő. A haladó erők szövetsége siettetni ezt a folyamatot, mert megsemmisíti az imperializmus létezésének a feltételeit. E folyamat akkor ér majd véget, ha már nem lesznek olyan emberek és olyan népek, amelyek másokat kizsákmányolnak, és nem lesznek olyan tőkebefektetések, amelyek lehetővé teszik a földnek, termékeinek és természeti kincseinek a kiaknázását törpe kisebbség javára, a nagy többség kárára.

Amikor azt állítom, hogy minden társadalomban van legalább egyetlen ideológia, nem arra gondolok, hogy minden társadalomban teljesen kidolgozott elméleti tételek rendszerét találhatjuk meg. Valójában nincs egyetlen ideológia sem, amely egyidejűleg tömeghatású és ezoterikus.

Minden társadalomnak megvan a maga morálja, ez azonban nem azt jelenti, hogy léteznek a morált meghatározó explicit tételek. A morál az emberi magatartás értékelését és irányítását megszabó alapelvek és szabályok összessége. Állandóan visszatérünk ezekhez, mert morális döntéseink és vélekedésünk szilárd alapját szolgáltatják. Gyakran teljesen határozottan ítéljük meg valamely tett morális voltát, de még ilyen esetben is a legtöbbször bizonytalanokodunk, ha döntésünket vagy véleményünket indokolnunk kell. Ebből azonban nem következik az, hogy nincsenek indokok. Az adott társadalom keretei között vannak bizonyos erkölcsi elvek és szabályok, ezek részben saját tapasztalatainkból, részben pedig őseink tapasztalataiból származnak. Az ezeket a tapasztalatokat szabályozó alapelvek bizonyos készséget adnak nekünk, ezáltal morális nézeteinket ki tudjuk alakítani anélkül, hogy ítéleteink eredendő forrásai világosak lennének számunkra.

Egy másik hasonló jelenségre Freudnál találhatunk precedenst. Freud úgy vélte, hogy az egyén semmit sem felejt el teljesen. Ezen nem azt értette, hogy az ember mindenre tudatosan emlékszik. Egyrészt éppen amiatt, hogy az egyén nem emlékszik mindenre, szükséges a pszichoanalízis — mint a tudatalatti és a tudattalan vizsgálata —, másrészt, mivel az ember semmit sem felejt el teljesen, ezért lehetséges egyáltalán a pszichoanalízis. Freud szerint.

tapasztalataink felhalmozódnak, és befolyásolják magatartásunkat, még ha ezekről a tapasztalatokról nincsenek is tudatos emlékeink.

A morál gyakorlatilag irányítja és összefogja a tömegek cselekvését, az ideológia pedig a tömegek tevékenységét, sajátos, határozott, elvi célok felé irányítja, annak ellenére, hogy sokszor csak implicite jelentkeznek. Tudom, hogy ezzel a vélekedéssel némileg eltérek a divatos teóriáktól. Gyakran úgy vélik, hogy az ideológia nem egyéb egy embernek vagy az egyének kisebb osztályának a radikális társadalmi változást propagáló műveinél. Ez nyilvánvalóan tévedés. Valamely világnézet, még ha forradalmi ideológia is, nemcsak azt a kívánságot fejezi ki, hogy a jelenlegi társadalmi rendet meg kell szüntetni, hanem a megvalósuló új társadalmi rend fenntartására és megvédésére is törekszik. Amíg saját társadalmi rendjét védelmezi, ugyanaz az ideológia marad, azaz valamely ideológia addig őrzi meg ideológia mivoltát, amíg a fennálló progresszív társadalmi rendet védelmezi. Ezt a tényt még az a körülmény sem befolyásolja, hogy az ideológia sajátosságos módon néha még nem jutott el az írásba foglalásig. Nem az írás, a gondolat a lényeges.

Azt mondtam, hogy az ideológia specifikus társadalmi rend létrehozását kívánja elősegíteni. Ennek eléréséhez bizonyos eszközök igénybevétele szükséges. A társadalom ideológiája a politikai, szociális és morális elméletekben nyilvánul meg, ezeket használja fel eszközül. Bizonyos sajátosságos politikai, társadalmi és erkölcsi normákat állít fel, az a magatartás, amely eltér ezektől a normáktól, összeférhetetlen az ideológiával. Gondolatomat a következő fejtegetések világítják meg. Ha szocialista társadalomról van szó, akkor bizonyos politikai magatartás összeegyeztethető, másfajta magatartás pedig összeegyeztethetetlen e társadalom normáival. A szocialista ideológiával például nem lehet összeegyeztetni a kapitalista politikai diktatúrát. Van mindig egy bizonyos szféra, amelyen belül a társadalom — politikai — elméleti és gyakorlati tevékenységének összhangban kell lennie a szocialista ideológiával. Az ideológia tehát a morálteóriában és a gyakorlatban nyilvánul meg. Másutt a görög filozófusokról szólva, felvettem azt a problémát, hogyan lehet jelentős a humanista ideológia a politikai elmélet részére, a példákat főleg Arisztotelész műveiből merítettem.

A társadalmi ideológia totális. Felöleli a nép egész életét, megnyilvánul osztálystruktúrájában, történelmében, irodalmában, művészetében, vallásában. Filozófiai kifejtést igényel. Ha az ideológia kifejezetten integratív jellegű, azaz bizonyos társadalmi rend felállítására törekszik, amely milliók cselekvését egyesíti bizonyos meghatározott célok elérésére, akkor eszközeit a társadalmi ellenőrzés eszközeinek tekinthetjük. Sőt még a „kényszert” is alapvető társadalmi fogalomnak kell tekinteni. A társadalom ilyen szemlélete a társadalmi szerződés képzetét idézi fel, amely szerint az ember a múlt sötét korszakaiban társadalom nélkül létezett. Ezekben a sötét korszakokban az ember élete nyomorúságos, undorító, brutális, rövid és félelemteljes volt. Az élet — ilyen körülmények között ez nem meglepő — csakhamar elviselhetetlenné vált. Ezért a nyomorultak összegyűltek, és értelmes módon szerződést kötöttek. E szerződés folytán lemondtak bizonyos jogaikról, azért, hogy képviselőjüket törvényhozó és végrehajtó hatalommal ruházzák fel, ez utóbbinak már kényszerítő jellege volt.

Tudjuk, hogy a társadalmi szerződés nem történelmi tény, mert ha az emberek már kezdettől fogva nem társadalomban éltek volna, egyetlen nyelv sem alakulhatott volna ki. A közös nyelv pedig mint társadalmi tény össze-

egyeztetetetlen a társadalmi szerződéssel. Bárhogyan is keletkeztek azonban a társadalmak, a társadalom fogalma mindig magában foglalt bizonyos organikus kötöttséget.

Említettem, hogy az ideológia milyen módon teszi szükségessé meghatározott normatív etikai szférák fennállását. Ezek határait rendkívül nehéz kijelölni. E nehézségből azonban nem következik az, hogy meghatározatlanok. Éppoly meghatározottak, mint az államok területe, bár néha a szomszédos államok határai bizonytalanok. A meghatározottság kettős értelmű. Először matematikai. Ebben az értelemben a magatartási szféra akkor tekinthető meghatározottnak, ha az etikai normákat egyértelműen tartalmazza, vagy kizárja. Másrészt a magatartási szféra abban az esetben meghatározott, ha a gyakorlati morális tételeket egyértelműen tartalmazza, vagy kizárja. Kétértelműség csak a szélsőséges esetekben merülhet fel. Változékonyságuk teszi lehetővé logikailag az erkölcsi fejlődést.

Minden társadalom nagy súlyt helyez a magatartási szférák pontos rögzítésére. Erre a célra olyan eszközöket fejleszt ki, amelyek alkalmasak a szükséges egyöntetűség biztosítására. Ezeknek az eszközöknek a kialakítása azért szükséges, mert a társadalmi heterogenitásból az egység nem keletkezik automatikusan, hanem bizonyos eszközökkel kell megvalósítani, illetőleg fenntartani, ha már megvalósult.

Annak ellenére, hogy ezek az eszközök formálisan kényszerítő eszközök, a valóságban mégis a társadalmi kohézió eszközei. Ezt a mögöttük rejlő közös értékek okozzák. A közös értékekből közös érdekek keletkeznek, ezek pedig közös magatartást és közös reagálást biztosítanak a környezettel szemben. Ez a közösség, amely az értékek és elvek, az érdekek, a magatartás és reagálás szférájában egyaránt megnyilvánul, alkotja minden társadalmi rend szubsztrátumát. Ez a közösség teszi szükségessé a társadalmi szankciókat is, felállítja a megfelelő társadalmi intézményeket pl. a rendőrséget, és eldönti azt, hogy milyen célokra használja fel ezeket.

1962 januárjában az Accrai Jogi Konferencián tartott beszédemben kihangsúlyoztam, hogy a jogot (a végrehajtó eszközeivel együtt) mindenkor befolyásolják a társadalom eszméi. A társadalom azonban kiválaszthatja a számára megfelelő eszközt. Nemcsak arra gondolok, hogy a különböző társadalmakban különfélék az adminisztratív eszközök, hanem arra is, hogy a közösség úgy dönthet, hogy az összes kényszerítő és összetartó eszközök centralizálандók. A logikailag lehetséges legextrémebb eset az, amikor minden jogot törvényszerű rendelet szabályoz, ami pedig társadalmilag helytelen, azt tiltó rendeletben rögzítik. Ez a teoretikusan elképzelhető szélsőséges centralizáció gyakorlatilag megvalósíthatatlan, de bármely társadalom megkísérelheti megvalósítani, ha ez szükséges. Az a társadalom, amely túlságosan megközelíti ezt az álláspontot, olyan ostromba bürokratikus gépezetet kénytelen létrehozni, amely az eredeti szándékot már eleve semmissé teszi. Persze a hivatali gépezet létrehozásának ideális célja a pártatlanság biztosítása és az önkényesség kiküszöbölése, de amikor a társadalom túlburjánzó bürokratikus gépezetet létesít, az önkényességtől való patológikus félelem csak még jobban elhárít, és az önkényuralom kialakul.

Ennek ellenére a társadalom kell, hogy rendelkezék kényszerítő és összetartó eszközökkel, törvényekben rögzített tiltó és megengedő szabályokkal. Bizonyos társadalmakban a fentieket kívül burkolt formában ilyen eszközök egész sora létezik még: a templomi prédikáció, a szakszervezetek nyo-

mása, a sajtóban való nyilvános kipellengérezés, a nevetségesség tétel, a kollégialis körből való kiközösítés, a gúnyos megvetés, a becsmérlés és még számtalan egyéb, ezek mind olyan eszközök, amelyek mögött nincs törvényes szankció, mégis a társadalom kényszerítő eszközei, a társadalmi egység megvalósításának és fenntartásának az eszközei.

A kényszerítés eléggé kínos lehet, de meglehetősen hathatós módon képes biztosítani azt, hogy az egyén magatartása ne váljék veszélyesen felelőtlennek. Az egyén nem anarchikus természetű (ha rendezett körülmények között él). Ezeknek a körülményeknek a megvalósítása bizonyos eszközök nyílt és burkolt alkalmazását teszi szükségessé.

A burkolt módszerek egyikét a történelem szolgáltatta. Afrika történetét az európai tudósok baljóslatú mítoszokkal megtűzdelve ábrázolták. Sőt tagadták Afrika történeti jelentőségét. Azt állították, hogy amíg más kontinensek maguk alkották történelmüket, addig Afrikát mindig a tehetetlenség jellemezte, csupán az európaiak vonták be a világtörténelembe, amikor érintkezésbe kerültek e földrész népeivel. Afrika történetét mint az európai történelem folytatását ábrázolták. Ennek az ahisztórikus hipotézisnek hitelesítésére Hegel tekintélyéhez folyamodtak, aki tehát önkénytelenül is elősegítette e felfogás elterjedését. A kolonializmus védelmezői nem vesztegették az időt, azonnal magukévá tették e nézeteket, és írásaikban tovább fejlesztették őket. Afrika történetét úgy ábrázolták, mint tradicionális társadalmunk hanyatlásának a történetét. E folyamat az európaiak jövetelével egy időben ment végbe. A kolonializmus és az imperializmus Afrika-felfogása mind a történelemben, mind az antropológiában az elnyomó ideológia eszközéül szolgált.

Korábban az afrikai társadalmakról és kultúráról csak becsmérlő módon beszéltek, ezzel is a rabszolgaság igazolását szolgálták. A rabszolgaság szerintük valóságos megváltást jelentett őseink régi állapotához képest. Amikor a rabszolgakereskedelem és a rabszolgaság illegálissá vált, az Afrika-szakértők megváltoztatták véleményüket. Ekkor Afrika társadalmi berendezését és kultúráját csökevényesnek és kezdetlegesnek ábrázolták, hogy igazolják a kolonializmust mint a kereszténység és a civilizáció Afrikára kivetett vádját. Még jó, hogy nem tekintenek többé bennünket koponyánk alakja miatt az emberi nem fejlődésében a hiányzó láncszemnek, azt állítva, hogy emiatt nem élvezhetjük a jó kormányzat áldását, nem vagyunk képesek semmiféle anyagi vagy szellemi haladásra, tehát az emberiség gyermekkorát képviseljük. Fejlett kultúránkat, amelyet szerintük a tehetetlenség megbénított, a „szimpla” címkével látták el. Gyámságot kényszerítettek ránk. Ezt a gyámságot, úgy vélték, akkor lehet megvalósítani, ha először politikailag igaznak le bennünket.

Egy nemzet története, sajnos, túl könnyen megírható mint uralkodó osztályának a története, de egy nemzet vagy nép története nem mindig található meg egyetlen osztály történetében, még kevésbé található meg egy kontinens története abban, aminek még részét sem alkotja pl. Afrikáé Európáéban. Afrikát nem lehet csupán olyan térségnek tekinteni, amelyet Európa bekebelezett. Ha az afrikai történelmet az európai tőke és kereskedelem érdekeinek a szemszögéből értelmezik, akkor nem csodálatos, hogy az afrikai nacionalizmus minden fajtáját elfajulásnak, a neokolonializmust viszont erénynek tekintik.

Új afrikai reneszánszunkban nagy figyelmet szentelünk a történelemnek. Történelmünket úgy kell megírni, mint a mi társadalmunk, nem pedig mint az európai kalandorok történetét. Az afrikai társadalmat integritásában kell

tekintetbe venni, a történelem ennek a társadalomnak tükre legyen, az európai kapcsolatok, döntő jelentőségük ellenére, csupán az afrikai tapasztalatok aspektusából szemlélve kaphatnak helyet Afrika történetében. Az európai kapcsolatokat az afrikai társadalmat lelkesítő elvek és e társadalom előrehaladása és harmóniája szempontjából kell megítélni.

Ha Afrika történelmét ilyen módon ábrázolják, akkor már többé nem egyszerűen a többi afrikainál erősebben európaizált afrikai diákokról szóló beszámoló, hanem egy tragédia kibontakozásának és társadalmunk végső diadalának ábrázolása lesz. Így vezetheti és irányíthatja az afrikai történelem az afrikaiak direkt akcióját, ideológiai irányítúvé válhat, amelynek az a hivatása, hogy vezesse és irányítsa Afrika rekonstrukcióját.

Az ideológia és a történetírás között a kapcsolat szinte örök. A nagy történetírók, pl. Hérodotosz és Thuküdidész műveit vizsgálva azonnal szembeötlő sz szenvedélyes érdeklődésük az ideológia kérdései iránt. Nagy hatású politikai, morális és szociológiai kommentárjaik nem egyebek, mint általános ideológiai álláspontok partikuláris megnyilvánulásai. A nagy klasszikus történetírók félig-meddig közvadrólók voltak, vádat emeltek a múlt miatt, intelmeket adtak a jövőre. Intelmeiket és vádjait a jó ember és a jó társadalom természetére vonatkozó fejtegetések közé helyezték el. Így e fejtegetések implicit ideológiai közléseknek is tekinthetők.

Még Ranke, a XIX. század nagy német történettudósa is, aki gyakran dicsekedett azzal, hogy célja nem a múlt megítélése, hanem csupán annak ábrázolása volt, ami történt, távol állt attól, hogy csupán a múlt idők krónikása legyen. Állításai ellenére „partos” történész volt. Állásfoglalását műveiből ismerhetjük meg. Nézetei közül a legfontosabbak: a haladásért folytatott küzdelem szükségessége, az állam eredetéről, valamint az állam és egyén viszonyáról vallott teóriája. Köteles hódolatát leróva öfelsége, a porosz király előtt, Ranke az első pontról úgy vélekedett, hogy amikor valamelyik állam az európai hegemonia elnyerésére törekszik, versengést idéz elő. Ez tartja fenn az európai civilizációt. A második pontról azt tartotta, hogy az állam, isteni idea lévén, szellemi személyiség jogait élvezi, ezért semmiféle reform vagy forradalom nem exportálható egyetlen államba sem, mert ez sértené az importáló állam személyiségét. Ranke véleménye szerint az egyén létének fenntartását és fejlesztését csak az államhoz fűződő viszonya teszi lehetővé. Ranke a szabadságeszmét úgy tételezte, hogy a porosz alattvalók számára az állam iránti spontán alávetettséget hirdette. Meglepetést okozhat-e mindezek után az, hogy „megmagyarázta” és igazolta Luthernek a parasztháborút elítélő állásfoglalását? Ranke történetírása következetesen érvényesített bizonyos ideológiai szempontokat, bár egyidejűleg mindent megtett e tény leplezésére.

Szólnunk kell a művészetről mint az ideológia eszközéről is. Ez különféle módon illusztrálható. A középkori Európában, ahol a vallás volt a legfontosabb tényező az emberek életében, mindent a vallás uralt, az emberi cselekedeteket annyira tekintették helyesnek, amennyire alátámasztották a vallást vagy legalábbis nem voltak vele ellentétben. Sok példával illusztrálható, hogyan rendelték alá a vallás érdekeinek a gazdasági tevékenységet. A művészet is teljesen a vallás befolyása alatt állt. Ennek megfelelően bibliaillusztrálásra és mennyei apokaliptiszek alkotására specializálódott.

Ma Európa szocialista országában, ahol a magatartási normákat szocialista princípiumok szabályozzák, a művészetnek az a fajtája részesül támo-

gatásban, amely a szocialista ideológiát erősíti a burzsoázia és az arisztokrácia szupremáciáját inspiráló művészet rovására. Az arisztokrácia általában a bukolikus és a klasszikus művészetet támogatta, amely tárgyát az istenek és istennők világából és a könnyedén furulyázó pásztorfiúk stilizálásából merítette. A polgárság puritán vonásokat vitt a művészetbe, a fő tematika portrék és életképek alkotása lett. A művészet azonban nem mindig az uralmon levő ideológia eszméit propagálja. Néha a reform hirdetője, sőt a forradalom hírnöke. Goya pl. művészetében a lelkiismeret szavát szólaltatta meg, ecsetjével megrázó erővel leplezte le a XIX. század uralkodó osztályai által elkövetett brutalitásokat. Nem védelmezett, hanem hevesen támadott egy ideológiát.

Az afrikai művészet is gyakran választ társadalmi témákat. E tematikában az ábrázolás morális-filozófiai elmélyítése a döntő. Ez magyarázza meg a művészi alkotások tipikus erőteljességét, de ez szolgáltat magyarázatot az afrikai művészeti formák jellegzetes eltorzulására is. Az erő ábrázolásában — akár a természet, a nemzés, a halál vagy a sors erejének az ábrázolásánál — az volt a lényeges, hogy az alkotásban az erő leküzdhetetlen és emberfeletti volta domborodjék ki. Az életszerű művészet lágy szimmetriái ezzel ellentétes tendenciát képviselnek, ezért ezeket mellőzve az afrikai művészet a formák eltorzításához folyamodott a le nem küzdött erő művészi ábrázolásának megvalósítása céljából.

A társadalmi kényszer és kohézió burkolt módszerei más példákkal is illusztrálhatók. A teddy-boy probléma megoldása céljából Angliában sok egyház klubokat alakított. Ezeknek a kluboknak a látogatására rock and roll zene szolgáltatásával csábítják a fiatalokat. Amikor lépre mennek, az egyház már befolyást tud rájuk gyakorolni, így készíti őket arra, hogy ismét az egyházi normáknak megfelelő magatartást tanúsítsanak.

A Szovjetunióban ezekkel az elemekkel szemben a kigúnyolás módszeréhez folyamodtak. Arra törekedtek, hogy rábírák őket magatartásuknak a szovjet élet erkölcsi normáinak megfelelő megváltoztatására.

Mindezek az eszközök kapcsolatban vannak a társadalmi ideállal, vagyis a megvalósítani kívánt társadalmi eszménnyel. Ezt a koncepciót az ideológia szolgáltatja. Amikor a társadalmi ideál megváltozik, az eszközök közül is megváltozik néhány, a burkolt eszközök csendben, diszkrét módon változnak meg.

A filozófia szintén az ideológiai és a társadalmi kohézió egyik eszköze. A kohézió elvi alapját szolgáltatja. Platón Állama nyújt példát arra, hogy a filozófia a javasolt társadalmi rend elvi alapját alkothatja. Ebben a vonatkozásban a filozófia a Platón által javasolt társadalmi rend eszköze.

A filozófia ezt a funkcióját kétféle módon teljesíti. Először általános érvényű kijelentés által, amelyhez parallel módon specifikus társadalmi-politikai teória kapcsolódik. Erről másutt, a korai görög filozófusokkal kapcsolatban szoltam. A filozófia az ideológia funkcióját teljesíti akkor is, amikor politikai filozófia vagy etika formáját veszi fel. A politikai filozófia cselekvésünk számára bizonyos ideálokat szolgáltat, a társadalmi egységet úgy segíti elő, hogy az adott társadalom valamennyi tagja részére ugyanazokat az ideálokat tűzi ki.

Etikai szerepében a filozófia az erkölcsi ítéletek és a morális alapelvek természetének, valamint az etikai alapelvek érvényessége eredetének feltárására, tehát az erkölcsi kötöttség elemzésére törekszik. Az etika varázslatos eszközt jelent részünkre, amely párhuzamosan halad a törvényes-adminisztrá-

tív eszközökkel, de ezektől mégis különbözik. A morál törvényei rendőri vagy bírósági szankciók nélkül is érvényesek.

A morált bizonyos varázs veszi körül. Ha valaki azt a kérdést teszi fel, miért kell figyelembe venni valamely állam törvényeit, a törvénybe foglalt szándék magyarázatot szolgáltathat részére. Ha ez a magyarázat nem elégíti ki, akkor rámutathatunk arra, hogy bizonyos alkotmányt fogadott el, illetőleg ez kötelező érvényű számára, az alkotmány pedig a parlamentre ruházta a törvényalkotás jogát. Ha még ezt a választ sem tartja kielégítőnek, rá kell mutatnunk, arra, hogy az ország törvényeinek figyelembe nem vétele kellemtelen következményeket von maga után. De ha valaki azt kérdezi, miért kell valakinek erkölcsösnek lenni, nem adhatunk az előzőkhöz hasonló feleletet. Ez készítette David Humeot annak a kijelentésére, hogy nem látja be ésszerűen, miért ne becsülje kisujjának biztonságát többre az emberiség fennmaradásánál.

A filozófusok különböző módon kísérelték meg a válaszadást a morál eredetét feszegető kérdésre. Egyesek az individuálpaszichológia terminusainak segítségével akarnak erre válaszolni, úgy vélik, hogy bizonyos cselekvések élvezetet, mások pedig fájdalmat okoznak elkövetőiknek. Ezek a filozófusok a morált megkísérelték kapcsolni valamihez, amire vonatkozólag — ezt remélik — lehetetlen a miért kérdését feltenni. Így tehát szerintük annak a kérdésnek, hogy valaki miért szereti a kellemes dolgokat és miért nem szereti a kellemetlen, fájdalmat okozó dolgokat — nincs értelme. Ha azonban elfogadjuk azt a tételt, hogy a morál az élvezetre és a fájdalomra alapozható, úgy hogy az erkölcsösség élvezetet, az erkölcstelenség fájdalmat idéz elő, akkor sem adtunk végleges feleletet arra a kérdésre, hogy miért kell valakinek erkölcsösnek lennie. Ez az érvelés különben is csak az egyén javát nézi, mellőzi a szociális aspektust.

Néhányan a morált az emberi észre próbálták alapozni. Így kívántak végérvényes választ adni arra a kérdésre, hogy miért kell valakinek erkölcsösnek lennie. Ha a morális törvények csupán az ész parancsai lennének, akkor az a kérdés, hogy miért kell erkölcsösnek lenni, egyenlő lenne azzal a kérdéssel, hogy miért kell következetesnek lenni. Éppúgy, amint a következetesség az ésszerű gondolkodás követelménye, az erkölcsösség az értelmes cselekvés követelménye.

Mások, mellőzve a pszichológiai vagy a racionalista feleletet, szociológiai választ adnak a kérdésre, a közmegegyezést vagy a közjót használva fel kritériumként. Az utilitáriánusok szerint egy cselekvés olyan mértékben helyes, amennyire a közjó előmozdítására törekszik, és annyiban helytelen, amennyiben akadályozza a köz javát. Azt a kérdést, hogy miért kell a közjó előmozdítására törekedni, értelmetlennek tekintik. Pedig ha ez a kérdés értelmetlen, akkor az a kérdés is értelmetlen, hogy miért kell erkölcsösnek lenni. E nézetből az a következtetés vonható le, hogy a gazdasági vezetőknek a legerkölcösebb emberek közül kell kikerülniük.

A társadalmi kohézió burkolt eszközeire azért van szükség, mert az élet nagy része kívül marad a közvetlen állami beavatkozás szféráján. Azért, hogy az élet e tartományaiban is a rend szabályozó ereje érvényesüljön, ezek a nem-adminisztratív eszközök szükségesek. Széles értelemben véve ezek a társadalmi kohézió burkolt eszközei. A különböző társadalmak azonban nem tulajdonítanak azonos jelentőséget ezeknek az eszközöknek, mivel kitűzött céljaik, elsősorban az elérendő konformitás mértéke is eltérő számukra. Az,

hogy valamely adott társadalom mekkora jelentőséget tulajdonít ezeknek az eszközöknek, az illető társadalom világnézeti alapjaitól és a társadalmi-gazdasági viszonyoktól függ.

Afrikában a jelenlegi helyzetben, a politikai függetlenség visszaszerzése idején, különös fontosságot kell tulajdonítani ezeknek a tényezőknek. Ebből a szempontból három élesen eltérő tényezőt különböztethetünk meg. Az afrikai társadalom életének egyik komponensét a tradicionális életmód, másikat az iszlám hagyományok, a harmadikat pedig a keresztény tradíció és a nyugat-európai kultúra Afrikába való beszivárgása jelenti, az utóbbi komponenst használja fel a kolonializmus és a neokolonializmus. Az afrikai társadalmat azonban bizonyos fajta dinamikus egység jellemzi, szükségessé vált olyan ideológia kialakítása, amely megfelel az általános szükségleteknek, alkalmas arra, hogy elfoglalja az egymással versengő ideológiák helyét, és képes legyen oly módon tükrözni a társadalom dinamikus egységét, hogy irányíthassa az állandó társadalmi haladást.

Afrika hagyományos arculata olyan társadalmi magatartást tartalmaz, amely mint társadalmi megnyilvánulás csakis szocialista jellegűnek tekinthető. Ez abból ered, hogy az embert Afrikában szellemi lénynek tekintik. Olyannak, amely kezdettől fogva rendelkezik bizonyos belső méltósággal, integritással és értékkel. Az eredendő bűn keresztény gondolatát és az ember lealacsonyítását határozottan elutasítják az afrikaiak. Az ember eredendő értékének az ideája bizonyosfajta szocialista kötelességeket ró ránk. Itt található meg az afrikai kommunalizmus elméleti alapja. Ezt az elméleti alapot fejezik ki társadalmi szinten az olyan intézmények, mint a nemzetség, amelyben az összes tagok egyenlőek és egymásért felelősek. Ilyen társadalmi helyzetben nem alakulhattak ki a marxi értelemben vett osztályok. Marxi osztályfogalmon azt értem, amelyben horizontális tagoltság van. Az osztályok pedig olyan viszonyban állanak egymással, hogy a gazdasági és politikai hatalom aránytalanul van közöttük megosztva. Az ilyen társadalomban olyan osztályok vannak, amelyeket a kizsákmányolás nyomása gyötör és lesújt. Az egyik osztály a másik felett helyezkedik el. A tradicionális afrikai társadalomban ilyen társadalmi osztályok nincsenek.

A tradicionális afrikai társadalomban semmiféle partikuláris érdek nem érvényesülhetett az ösztársadalmi érdek rovására. A törvényhozó és végrehajtó hatalom sem csoportérdekeket szolgált. Az egész nép jóléte volt a legfőbb cél.

De jött a kolonializmus, és mindezt megváltoztatta. Először is felmerült a gyarmati kormányzati adminisztráció szükségessége. Ennek sikeres funkcionálása végett a gyarmati adminisztrációnak szüksége volt afrikai kérdésekre, akik az európai műveltség bizonyos minimumát elsajátítva európai eszméket tettek magukévá, és ezeket hallgatólagosan érvényesnek tekintették az afrikai társadalmak számára is. Mivel a gyarmati közigazgatásnak ezek az afrikai eszközei közel álltak a hatalom új birtokosaihoz, bizonyos tekintélyt és rangot szereztek, amelyet saját társadalmuk harmonikus fejlődésének szükségletei semmiképpen sem indokoltak.

Ezenkívül kereskedők, iparosok, ügyvédek, orvosok, politikusok és szakszervezeti vezetők nőttek ki a tömegeből, bizonyos szaktudásra és vagyonra tettek szert, amelyet nagyrészt a gyarmati adminisztrációnak köszönhetnek, ezek bizonyos mértékig párhuzamba állíthatók az európai középosztállyal. Voltak olyan feudális gondolkodású elemek is, akikre az európai ideák befolyást

gyakoroltak, akár közvetlenül, európai nevelésük útján, akár pedig a helyi gyarmati kormányzattal való érintkezés során. Azt a benyomást keltették, hogy mint a konzervatív erények megtestesítői mindenkor gyarmatosítók szilárd támaszai lesznek. Ez volt az ára, hogy bekerülhettek a hatalmat és tekintélyt bitorlók soraiba.

Az a nevelés, amelyet valamennyien kaptunk, az urbanizált országok eszményeivel töltött el bennünket már gyermekkorunkban, ezek az eszmények azonban aligha alkalmasak arra, hogy az afrikai társadalom haladását vagy harmóniáját előmozdítsák. A gazdasági tevékenység típusa és méretei, az egyéni lelkiismeret felelősségének az eszméje, amelyet a keresztény vallás plántált az afrikaiak szívébe, mindezek maradandó hatást jelentettek az afrikai társadalom egy részére.

De sem a gazdasági, sem a politikai leigázást nem lehetett összhangba hozni az emberre és a társadalomra vonatkozó hagyományos egalitárius-demokratikus nézetekkel. Ki kellett tehát küszöbölni a kolonializmust. Az afrikai Herkules most is készen tartja a husángját, hogy szétzúzza a gyarmatosítás hidrájának esetleg újra kinövő fejét.

Az igazi függetlenség visszanyerése után új harmóniát kell teremteni. Ez lehetővé teszi majd a hagyományos Afrika, az Iszlám Afrika és az európai-zált keresztény Afrika olyan szintézisét, amely már összhangban lesz a tradicionális afrikai társadalom eredeti humanista koncepciójával. Társadalmunk már nem azonos a régi afrikai társadalommal. Olyan új közösség a mienk, amelyet iszlám és európai keresztény hatások gazdagítottak. Ezért szükséges az új ideológia kialakítása. Ennek legyen meg a szilárd világnézeti megalapozása, de ne adja fel az eredeti afrikai humanista alapelveket. A világnézeti alap filozófiai rendszer alakjában szilárdul majd meg.

Ez a világnézet a jelenlegi afrikai társadalom mindhárom komponensét érintő lelkiismereti válságból születik majd meg. Javaslom, hogy ezt a világnézetet a filozófiai konszcientizmus névvel illessük. Ez alkotja majd az elméleti alapját annak az ideológiának, amely arra törekszik, hogy magába foglalja mind az iszlám és az európai-keresztény jelenlét afrikai tapasztalatait —, mind pedig a hagyományos afrikai társadalom tapasztalatait, előidézve segítségükkel e társadalom harmonikus növekedését és fejlődését.

Minden társadalom a természetben létezik. Arra törekszik, hogy befolyást gyakoroljon a természetre, olyan módon alakítsa át, hogy a társadalmi környezet fejlődését minél jobban előmozdítsa. A megváltozott környezet lehetőségét ad a társadalmi funkciók jobb teljesítésére, ezzel hozzájárul a társadalom megváltoztatásához. A természet és társadalom között, illetőleg a természet átalakítása és a társadalom fejlődése között tehát kölcsönhatás van. Ez a kölcsönhatás az embernek mint egyénnek és társadalmi lénynek egyaránt fontos eszköze. E kölcsönhatás számos társadalmi-politikai elméletben is kifejeződik. Ugyanis a társadalmi-politikai elméletek határozzák meg, hogy milyen módszereket alkalmaznak a társadalom erőinek a társadalom átalakítása céljából történő mozgósítása során.

A rabszolgaság és feudalizmus olyan típusú társadalmat képvisel, amelyben a társadalmi erők mozgósítása nem jelent problémát. Mind a rabszolgaságban, mind a hűbéri rendszerben a dolgozó embereknek, akik fáradságos munkával átalakítják a természetet, s ezáltal elősegítik a társadalom fejlődését — nincs semmibe sem beleszólásuk. Az átkos munkamegosztás eredményeképpen, az emberek egyik része fáradozik, de munkájának gyümölcsét

azok élvezik, akik nem dolgoznak. A rabszolgatársadalomban és a feudalizmusban a társadalomnak az a része, amelynek a munkája átalakítja a természetet, nem azonos a társadalomnak azzal a részével, amely élvezi ennek a tevékenységnek az eredményeit. Ezekben a társadalmi rendszerekben nem a dolgozók kapják munkájuk gyümölcseit. A kizsákmányolás alapvető elve az, hogy a társadalomnak az a része, amelynek a munkája átalakítja a természetet, nem azonos azzal a résszel, amely ennek az átalakulásnak az eredményeképp meggazdagodik.

Bármely nem-szocialista társadalomban két alapvető réteg, az elnyomó és az elnyomott szerepét betöltő társadalmi réteg található: a kizsákmányolók és a kizsákmányoltak. Az ilyen társadalmakban a két réteg között ugyanaz a viszony áll fenn, akár rabszolgákról és rabszolgartartókról, akár hűbérurakról vagy jobbágyokról van szó. A kapitalizmus ilyen értelemben nem más, mint egy olyan társadalmi-politikai teória, amely a rabszolgaság és a feudalizmus legfontosabb ismérveit kifinomultabb módon tartalmazza, amelyben a társadalmi rétegződés a társadalom funkcionálásának elengedhetetlen feltétele, e rendszer olyan társadalmi szerkezetet igényel, amelyben az uralkodó osztály elnyomja a dolgozó osztályt. Ugyanis a kapitalizmus viszonyaira is áll az a tétel, hogy azok, akik az árukat termelik, akiknek fáradozása átalakítja a természetet, nem azonosak azokkal, akik a természetet átalakításának és a magas fokú termelékenységnek az eredményeit élvezik, tehát nem a társadalom egésze van előtérben. Ez valóban ellentmondásnak minősíthető. Társadalmi ellentmondás, mert ellentmond a társadalmi igazságosság és egyenlőség eredendő elveinek. Gazdasági ellentmondás is, mert ellentétes a harmonikus és korlátlan gazdasági fejlődéssel.

A kapitalizmus a feudalizmus továbbfejlődése, éppúgy mint ahogy a hűbériség a rabszolgatársadalom továbbfejlődése, reformált, finomabb változata. A reform lényege az, hogy az alapelv folytonosságát az elv kifejezési módjának taktikai célból történő megváltoztatásával kombinálják. A reform a gondolat változatlanóságát jelenti, a változás csupán a kifejezési módban mutatkozik, nem a tartalom; csupán a forma változik meg. A kapitalizmusban a reform szenvedő alanya (illetve inkább a haszonélvezője) a feudális rendszer, alapelve azonban nem szenved törést, hanem magasabb szinten megmarad.

A rabszolgatársadalom alapelve az, hogy a kizsákmányoláshoz, mások munkája eredményeinek az elsajátításához bizonyos fokú gazdasági és politikai kényszer szükséges. A feudalizmus korszakában már úgy vélik, hogy ugyanaz a cél kevesebb ilyenfajta kényszer alkalmazása útján is elérhető. A kapitalizmusban pedig még kevesebb kényszerre van szükség. Ilyen módon csökkennek a forradalmat előidéző pszichológiai tényezők, a kizsákmányolás új modus vivendit talál mindaddig, amíg a nép nem jön rá arra, hogy milyen ellentét van a reform és forradalom között.

Így a kapitalizmus tovább folytatja jellegzetes, hangzatos tervekjavácsolását a nyomorúságos reformok megvalósítása céljából, de továbbra arra kényszeríti a társadalom egyik részét, hogy képességeit a másik rész, az elnyomók javára hasznosítsa. A kapitalizmus fejlettsége a rabszolda- és a hűbéri társadalommal szemben a termelési mód és munkára késztetés fejlettebb módszereinek az alkalmazásában mutatkozik meg. A kapitalizmus manapság cselhez folyamodik. A szocializmus bizonyos tételeit iparkodik utánozni, s ebből hasznot húzni. A dolgozókkal szembeni e kétszínű játék folytatása nem egyszerű időtöltés, hanem a kapitalizmus stratégiájának a veleje. A szocializmus-

ban azért törekednek a termelés színvonalának az emelésére, hogy a nép, amelynek erőfeszítései a termelést lehetővé teszik, emelhesse életszínvonalát, és új, magasabb rendű társadalmi tudatosságot érhessen el. A kapitalizmus szintén emeli a termelékenységet, de egész más célból. A kapitalizmus viszonyai között a termelékenység növekedése nem eredményez életszínvonalemelkedést, mert a kizsákmányolók és kizsákmányoltak között a jövedelemeloszlás arányai állandóak, a termelési szint növekedése okozhat mennyiségi béremelést, de a jövedelemelosztás arányai nem változnak. A kapitalizmus új módszert talált, amelynek segítségével látszólag reformokat léptet életbe, valóságban azonban elkerüli a radikális reformok bevezetését.

A kapitalizmus csupán a rabszolgaság és a feudalizmus továbbfejlődését jelenti. A szocializmus azonban már nem a kapitalizmus magasabb fokozata. A szocializmus abban az esetben lenne a kapitalizmus magasabb fejlődési foka, ha a kapitalizmussal azonos alapelvvel rendelkeznék, tehát ha a kizsákmányoláson alapulna. A szocializmus azonban nem ismeri el ennek a principiumnak az érvényességét. Ezért a kapitalizmus nem nőhet át egyszerűen a szocializmusba. Inkább az a tétel érvényes, hogy a szocializmus lényege magában foglalja annak az alapelvnek a tagadását, amely a kapitalizmus, a rabszolgaság és a feudalizmus lényegét alkotja.

Ha a szocializmus társadalmi-politikai elődeit keressük, a kommunalizmushoz kell fordulnunk. A szocializmus ugyanolyan viszonyban van a kommunalizmussal, mint a kapitalizmus a rabszolgatársadalommal. A szocializmus a kommunalizmus alapelvét fejezi ki modern környezetben. Egy technikailag fejletlen társadalomban a kommunalizmusnak van létjogosultsága. A fejlett technikával rendelkező társadalomban, ahol magas fejlettségű termelési eszközök állnak rendelkezésre, s nincs egy, a kommunalizmus elveit magáévá tevő vagy hasonló elvi alapokon álló centralizált hatalom, osztálykülönbségek s velük együtt politikai egyenlőtlenség alakulnak ki. Ezért lehet a szocializmus, amint ahogy az is, a modernizált kommunalizmus elveinek a védelmezője. A szocializmus a társadalmi berendezkedés olyan formája, amelyet a kommunizmus elvei vezérelnek. A szocializmus képes arra, hogy bevezesse a demográfiai és technológiai fejlődés által szükségszerűen megkövetelt eljárásokat és intézkedéseket.

Fejtegetéseink megvilágítják a reform és a forradalom jelentőségét a szocializmus szempontjából. A rabszolgatársadalomtól a feudalizmuson és a kapitalizmuson átvezető genetikus vonal csak a forradalom által mehet át a szocializmusba, a reformok útja itt nem járható, mert a reform az alapelveket érintetlenül hagyja, csak kifejezési módjukat változtatja meg. Marx szavai szerint a társadalom épületének éppen a pilléreit hagyja meg változtatlan állapothban. Valóban, néha a reformot csak azért kezdeményezik, hogy változatlanul fenttarthassák az alapelveket. A reform az önfenntartás taktikája.

Ezért ott, ahol az előző társadalmi-politikai struktúra olyan alapelvekre épül, amelyek a szocializmussal szöges ellentétben állnak, mint például a kapitalizmusban, a forradalom a szocializmus megvalósításának az elkerülhetetlen útja. Ugyanez érvényes a gyarmati struktúrára is, mert lényegében ez a kapitalizmus szolgálója. Szélesebb értelemben kétféle kolonializmust különböztet meg, hazait és külföldit. A kapitalizmus otthon a hazai kolonializmus.

A kommunalizmustól a szocializmushoz vezető leszármazási vonal ellenben a reformok útja, mert a két rendszer alapelvei azonosak. Ha azonban az

átmenet a kolonializmuson vezet, akkor a reform forradalmi jelleget ölt, mert az átmenet a kolonializmustól az igazi függetlenséghez forradalmi aktus. A kommunalisztikus társadalmakban azonban, éppen a szocializmus és a kommunalizmus között fennálló kontinuitás miatt, a szocializmus nem forradalmi credo, hanem az eredeti kommunalisztikus alapelveknek a jogaiba való visszaiktatása a viszonyoknak megfelelő módon. A nem-kommunalisztikus társadalmakban a szocializmushoz forradalmi út vezet, ehhez a vezérfonalat a kommunizmus elvei szolgáltatják.

Önéletrajzomban megkíséreltem bebizonyítani azt, hogy a kapitalizmus túlságosan bonyolult rendszer egy újonnan függetlenné vált ország részére. Ehhez még hozzá kívánom fűzni azt, hogy a kapitalizmus céljai és elvi előfeltételei ellentétesek az afrikai társadalom céljaival. A kapitalizmus Afrika sajátosságaival és lelkiismeretével szemben árulást jelentene. Már kifejtettem, hogyan tükröződik a természet átalakítására irányuló társadalmi kívánság a különféle társadalmi-politikai elméletekben. Most azt szeretném vázolni, hogyan tükröződik ugyanez a filozófiában. Éppúgy, mint a társadalmi-politikai elméletek, a filozófiai rendszerek is két különböző csoportra oszthatók, annak megfelelően, ahogyan a társadalom erőit mozgósítják a természet erőforrásainak felhasználására. Ebből a szempontból minden társadalom előtt két reális társadalmi-politikai lehetőség áll: vagy olyan a társadalmi berendezkedés, ahol az emberek egy része termel, a másik része pedig élőködik a termelők nyakán — vagy olyan a társadalom szerkezete, hogy mindenki dolgozik, és a megtermelt értékeket közösen sajátítják el.

Ennek megfelelően kétféle filozófia lehetséges: az idealizmus és a materializmus. Másutt már kifejtettem, hogyan függ össze az idealizmus az osztálytársadalommal. Feltártam, hogyan támasztja alá az idealizmus a természeti és társadalmi jelenségek spirituális magyarázata útján a horizontális osztálystruktúrát, amelyben egyik osztály a másik felett helyezkedik el.

Azt is kifejtettem, hogy a materializmus miképpen függ össze a humanisztikus társadalmi szerkezettel, következetes monizmus lévén, minden természeti folyamatot az anyagra és annak törvényeire vezet vissza; egyenlőségi tendenciákkal hatja át a társadalmi struktúrát. A természet egysége és alapvető azonossága a társadalmi vonatkozásban az emberek egységének és fundamentális azonosságának az eszméjét sugalmazza. Az idealizmus az oligarchiának, a materializmus az egalitáriánizmusnak kedvez. Az egyének rendelkeznek mind idealista, mind materialista tendenciákkal. Ugyanígy a társadalmakban is vannak idealista és materialista áramlatok. Ezek azonban nincsenek egyensúlyban, hanem állandó harcban állanak, hol az egyik, hol a másik kerül fölénybe.

Mivel az idealizmus az oligarchiával, a materializmus pedig az egalitáriánizmussal van összefüggésben, társadalmi szinten a materializmus és idealizmus ellentétével párhuzamosan a haladó és a konzervatív erők ellentéte is fennáll. Amikor a kapitalizmus a szocializmus elleni küzdelemben ideiglenesen diadalmaskodik, a társadalmi haladást ezáltal nem tudja megállítani, ámbrár hátráltatni képes. Mivel a társadalmi fejlődés nem reked meg, aligha csodálatos az, hogy ma már sok munkás jobb körülmények között él, mint a múltban a legtöbb hűbérúr. A haladás ilyen elismerése nem jelenti azonban azt, hogy a kapitalizmusban megszűntek a nyomornegyedek, és azt, hogy a dolgozók ne lennének az éhség, a hideg és a betegségek áldozatai.

Nem arról van szó, hogy a kapitalizmusban nincs észrevehető fejlődés, hanem inkább arról, milyen ez a fejlődés, megfelel-e a dolgozók érdekeinek.

Itt ötlik szemünkbe a kapitalizmus egyik legsúlyosabb hibája. Ebben a társadalmi-politikai rendszerben az ember eredeti, materialista természetközelsége elveszti jelentőségét. A humanisztikus ösztönzést a profitszerzés szorítja ki. Ha a boldogságot társadalmi aspektusból akarjuk definiálni, azt kell mondanunk, a boldogság azonos azzal az érzéssel, amelyre az egyén azáltal tesz szert, hogy adott gazdasági, politikai és kulturális viszonyok között valóra tudja váltani törekvéseit. A kapitalista fejlődés azonban, sajnos, olyan folyamat, amelyben a ragadozó oligarchia mint uralkodó osztály áll szemben a kizsákmányolt tömeggel, a boldogság ezért itt csak keveseknek juthat osztályrészül. Az egyéni érvényesülés határait a kapitalista oligarchia szabja meg, az egyéni érvényesülés legális kereteit erősen korlátozza, ezért minősíthetjük a kapitalizmust olyan társadalmi rendszernek, amelyben a definíciónk szerinti boldogságot csak a kisebbség érheti el, a tömegek sohasem.

A kapitalizmus azért rossz, mert lényege abban áll, hogy azokat, akik arcuk veritékével, erejük megfeszítésével dolgoznak, megfosztja munkájuk eredményeitől. A kapitalizmusnak ez az oldala teszi e társadalmi rendszert összeférhetetlenné a tradicionális afrikai társadalommal, illetőleg ennek alapelveivel. A kapitalizmus igazságtalan rendszer, újonnan függetlenné vált országainkban nemcsak túlbonyolult ahhoz, hogy hatékonyan működhessen, hanem lényegileg idegen is.

A szocialista rendszerben a természet tanulmányozásának és erői felhasználásának humanisztikus indítékai vannak, nem profitszerzés a cél, hanem a tömegek anyagi és kulturális szükségleteinek egyre fokozódó kielégítése. Az átalakítás és fejlesztés gondolata, amennyiben ez nemcsak egy oligarchikus kisebbség, hanem az egész társadalom céljainak és érdekeinek megfelelően történik, csak a szocialista társadalmi rendben merülhet fel.

Kétségtelen az, hogy a filozófiában nem az idealizmus, hanem csakis a materializmus valamely válfaja szolgálhat az afrikai társadalom egyenlőségi és humanista elvek alapján történő rekonstrukciójának alapjául. Az idealizmus oligarchiát hoz létre (az összes társadalmi következményekkel együtt), ezért, amint már említettem, rendkívül alkalmas az afrikai társadalom részére. Monisztikus-naturalisztikus természeténél fogva csak a materializmus alkalmas arra, hogy meggátolja az önkényt, az egyenlőtleniséget és az igazságtalanságot.

Fejtegetéseim végső konklúziója az, hogy a humanista és egalitáriánus alapelveken nyugvó afrikai társadalom rekonstrukciójához a szocializmus szükséges. Csak a szocializmus képes a természet igazi átalakításának és az ebből eredő magas fokú társadalmi fejlődésnek a megvalósítására.

ОБЩЕСТВО И ИДЕОЛОГИЯ

К. Нкрума

Общественное окружение и философия всегда находятся под взаимным влиянием. С социальной точки зрения философия может рассматриваться как идеология. В каждом обществе существует идеология. В обществе могут встречаться противоречащие друг другу идеологии, но идеология правящих группы или класса всегда будет доминантной идеологией. Различные общественные системы могут вести мирное сосуществование друг с другом, но различные идеологии — никогда.

Каждое общество имеет свою мораль. Действия людей направляются моралью на практике, а идеологией в принципе. Идеология может защищать, а с другой стороны, и нападать на существующий общественный строй, в большинстве же случаев желает содействовать созданию нового общественного строя. В интересах осуществления этой цели она устанавливает некоторые определенные правила, моральные нормы, которые определяют индивидуальное поведение обязующей силой, несмотря на то, что за ними нет никаких принудительных санкций.

Общественная идеология распространяется на все явления жизни народа. Идеология может быть сознательной либо спонтанной. Для вынуждения поведения, отвечающего нормам этики, кроме законных административных репрессивных средств государства, в распоряжении общества имеются также замаскированные средства. Существует чрезвычайно много таких методов, поэтому используемые средства также различны. Сюда относится и философия, так как «развернуто» или запутанно — она всегда имеет социальную точку зрения.

Все институты и идеология традиционного общества Африки находятся в противоречии с капитализмом, поэтому Африка не может избрать путь капитализма. Новая идеология африканского общества наших дней должна находиться в гармонии с традиционной африканской идеологией, носящей гуманитарный и эгалитарный характер. Новой африканской философии, в первую очередь, следует черпать из традиционных взглядов, но нельзя оставить без внимания Ислам и завоевания западной культуры. Новое мировоззрение является философским консантанством. Близкое существенное родство связывает это мировоззрение с идеями социализма. Основа этого кроется в том, что социализм находится в таком отношении с традиционным африканским обществом, как капитализм с рабовладельческим обществом. Поэтому социализм защищает модернизированный коммунизм. Гуманитарно-Эгалитарные принципы двух систем идентичны. Мировоззрение социализма — это материализм. Так как африканское общество, по сути, находится в принципиальной связи с социалистическим обществом, то его мировоззрение также может быть лишь некоторой разновидностью материализма. Следовательно для целей реконструкции африканского общества на основе гуманитарных и эгалитарных принципов подходит лишь материалистическое мировоззрение.

SOCIETY AND IDEOLOGY

K. Nkrumah

Social environment and philosophy are always interrelated. From the social point of view philosophy can be regarded as ideology. In every society there is an ideology. In a society there may be conflicting ideologies, but the ideology of the ruling party or class will always be dominant. Differing social systems can coexist peacefully, but differing ideologies never will.

Every society has its own morals. The action of people is guided by morales in practice, by the ideology in principle. An ideology may protect or, on the other hand, attack the existing social order, but most often it means to promote the creation of a new social order. For this purpose it lays down certain definite rules, moral precepts determining individual attitudes with binding force, but without coercive sanctions behind them.

The ideology of a society covers all aspects of the people's life. Ideology may be either conscious or spontaneous. To enforce attitudes suited to the moral precepts, society can resort, besides the legitimate administrative reprisals of the State, to other, disguised means as well. The ways are extremely manifold, so there is a great variety of the means resorted to. They include also philosophy because, explicitly or implicitly, it always has social aspects.

All institutions and the ideology of the traditional African society run counter to capitalism, therefore Africa cannot choose the way of capitalism. The new ideology of present-day African society should be in harmony with the traditional African ideology, which is humanitarian and egalitarian in character. The new African philosophy has to draw from traditional views, but it must not leave out of account the achievements of the Islam and the western culture either. The new conception of the world is philosophical consciencism. This world outlook has close substantial affinity with the ideals of socialism.

The reason for this is to be found in the fact that socialism compares with the traditional African society as does capitalism with the slave society. This is why socialism defends modernized communalism. The humanitarian-egalitarian principles of the two systems are identical. The world outlook of socialism is materialism. Since African society is substantially related with socialist society, its world outlook can be but a certain kind of materialism. In fact only the materialist conception of the world is suitable for the purposes of a reconstruction of African society on the basis of egalitarian and humanitarian principles.